

**Ernest Gellner: Bedingungen der Freiheit.
Die Zivilgesellschaft und ihre Gegner**

Stuttgart, Klett-Cotta 1995, 235 s.

Gellnerovo myšlení patří k zajímavým teoretickým podnětům rozvětvené emigrace pocházející z Čech a k Čechám se hlásící – podnětům, se kterými se humanitní vědy v Čechách zatím jen nedostatečně nebo vůbec nevypořádaly. (Dalším zapomenutým myslitelem je Vilém Flusser, kterého osud zahnal do São Paula.) Pokud jde o Gellnera, chtěl bych upozornit kromě nekrologu z pera J. Musila v tomto časopise na rozsáhlejší hodnocení Evy Hahnové-Hartmannové v mnichovské *Bohemia* 95/2.

Následující recenze se ovšem zamýšlí pouze nad posledním spisem z překvapivě rozmanitého díla cambridžského sociálního antropologa. Historikovi se u pojednání podobného typu po pravdě řečeno někdy vnucuje MacRaeův výrok „sociology is history with the hard work left out“: vskutku Gellnera podmínky a činitelé umožňující vznik občanské společnosti příliš nezajímají; jeho kniha se dokonce obejde bez historického subjektu měšťanstva, buržoazie či středních vrstev. Je to program zajímavý a možný, ale rozhodně potřebný zdůvodnění (kterého se však čtenář nedočká). Gellner také suverénně přechází historicko-civilizační teorie spoluemigranta Norberta Eliase, stejně jako četné studie k paradigmatu „sociálního zdisciplinování“ (G. Oestreich ad.). Vycházejíc z intimní znalosti islámské společnosti (které věnoval řadu prací), spočívající kromě víry na klientelských vztazích, ptá se kniha, proč je tento typ společnosti dodnes odolný vůči náporu občanské společnosti, zatímco „světská umma“ marxismu, přes svou spřízněnost s ruskou duší, ztroskotala. Příčiny hledá zejména v komunistické spjatosti politických, ekonomických a ideologických hierarchií, také v nedostatku ústupových možností ze sakralizované pracovní etiky a v neposlední řadě ve zpusnutí v podobě mediokrit jako hlasatelů spásy; islám naproti tomu praktikuje pružné soužití ritualizovaných „bratraneckých pospolitostí“ s univerzalistickou vírou.

Gellner tak dochází k obrazu „civilní společnosti“ jen komparatisticky a definitivně: vymezením proti společnostem, které např. neznají oddělení sfér politických a ekonomických.

Poněkud podrobněji se zabývá koncepcí skotského osvícence Adama Fergusona, nikoli však proto, aby objasnil vznik občanské společnosti, jako proto, aby upozornil na chyby jeho myšlení, např. nesprávný protiklad bohatství a občanské ctnosti. Podstatná je přitom teze, že absolutizovaná ctnost má na svobodu podobně zhoubné důsledky jako romantická rétorika celosti a odcizení.

Úvahy se k svému předmětu blíží v 29 nových a nových nábězích, vždy zajímavých a místy s překvapivými paralelami (protireformace/bolševici; Platón/Ibn Chaldún). Jeho otázky mají velkou myšlenkovou svěžest, např. názor, že řád svobody nespočívá tak na pevném přesvědčení, jako na svého druhu „double think“; rituály svobody jsou ironické, nikoli smrtelně vážné. Někdy jsou Gellnerovy pojmy značně nezvyklé („modulární“ lidé – ve smyslu schopnosti funkčního spojování, místo předem daných rolí a sakralizovaných statusových forem). Z jeho dřívějších děl analogicky známe – problematický – pojem nacionalismu, který je vztahován na moderní nutnost kulturní homogenity a nadregionální identity, v protikladu k uzavřeným, tradičním kulturním segmentům. Problematičnost v mých očích není obsahová, nýbrž jen terminologická: schopnost rozumět pravidlům moderní individualistické společnosti, zprostředkování profese a občanských povinností zpravidla není považováno za přívlastek nacionalismu. Gellner však svůj poněkud neobvyklý jazykový úzus v dalším modifikuje; zkoumá dialektiku liberalismu a nacionalismu i odlišná časová pásma v Evropě s každé jiným vztahem mezi kulturou a politikou střechou. Dobu meziválečnou dokonce vyostřeně charakterizuje jako věk triumfálního, leč sama sebe vyvracejícího nacionalismu. A podobně slyšíme pokud jde o dnešní východoevropské drama, určené soupeřením mezi vůdčími představami občanské společnosti a „kulturního totemového kůlu“.

Gellnerův text, vždy blízký mluvenému slovu a nejednou prokládaný duchaplnými formulacemi, stojí nejen svým titulem v tradici Karla Poppera. Jeho pozice je rozhodně hodnotící, se silným protimarxistickým základním tónem. Marxovo negativní značkování občanské společnosti mu je nejvyšším významenáním; naproti tomu často kritizovanou sociální

atomizaci a anomii chápe teprve jako důsledek komunistické „ummy“, totiž jejího ideokratického nároku na absolutní pravdu a ctnost. Z „kalvinismu dohánějících společností“ zůstává cosi na způsob zahnívající cibule ze samých deformací, zatímco se ztratilo jádro, vlastní poselství: deformace jsou samou podstatou. Civilní společnost není nikterak totožná s demokracií. Nedovídáme se, kterak se vývojově vytvořila – svým rozdílem mezi fakty a hodnotami, svým světským pojetím moci, svým ekonomickým a politickým pluralismem; její historická výjimečnost a také budoucí nezajiš-

těnost se ovšem v Gellnerově ideálně typické analýze rýsuje přesvědčivě. Souvisí s ekonomickým růstem a s nutností „kognitivní otevřenosti“, tedy neustrnutí. Nicméně musí přistupovat řada specifických hodnot – jak, zdá se, dokazují východoasijské společnosti, vysoce výkonné, ale bez některých charakteristických znaků občanské společnosti. Ekonomická nevykonnost, anděl smrti, není podle Gellnerovy skeptické prognózy asi nadále svobodě k dispozici.

Bedřich Loewenstein

VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK

Toto původní dílo, vzniklé ve spolupráci autorů ze Sociologického ústavu AV ČR a Univerzity Karlovy, se svým rozsahem i koncepcí blíží spíše encyklopedii než výkladovému terminologickému slovníku. Vychází ve dvou obsáhlých svazcích a pojednává o sociologii ze všech jejích podstatných hledisek: historického, teologického, metodologického, výzkumného, pojmoslovného a do jisté míry i institucionálního. Obsahuje 2350 samostatně a kompletně vysvětlených pojmů (s ekvivalenty v angličtině, francouzštině, němčině a italštině a většinou s doporučenou literaturou) a 1860 pojmů, které jsou opatřeny odkazem na výkladová hesla.

V biografické příloze čtenář nalezne jména téměř 2700 vědců a odborníků, a to nejen sociologů, jejichž teorie a pojetí se vyskytují ve výkladových textech hesel. České veřejnosti, nejen sociologické obci, ale všem zainteresovaným laikům, vzdělancům a studentům humanitních oborů se tak dostává do ruky skutečně ojedinělé dílo.

Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy 1997

205 x 270 mm – cca 1650 stran – náklad 2500 výtisků – celoplátěná vazba

Cena 1200 Kč.